

Благица Йованова
Университет “Гоце Делчев”- Шип
Р. Македонија

**ТЕОРИЈАТА НА КЕЈНС - СЪВРЕМЕНЕН ИЗХОД ОТ КРИЗАТА -
ПРОБЛЕМИ И РЕШЕНИЯ**

Автор: Благица Йованова

**THEORY KEYNES - MODERN EXIT FROM CRISIS - PROBLEMS
AND SOLUTIONS**

Author: Blagica Jovanova

В условјата на настоящата криза, икономистите тврсят не само нови решенија, но и правят опити за вртцање или реабилитирање на една или друга теорија с цел да намерят ефективен изход. Така, през последните три години интелектуалните тврсења се вртнаха към една реално дејстваща теорија през 20 век – теоријата на Кејнс. Вртнува вртросът обаче – дали таза теорија е приложима в днешни условия?

Клучови думи: безработица, криза, намеса на дрржавата

In the current crisis, economists are looking not only new solutions, but attempts to return or rehabilitation of one or another theory to find an effective outcome. Thus, the last three years intellectual searches returned to a real force in the 20 century theory - the theory of Keynes. The question arises, however - if this theory is applicable in today's conditions?

Key Words: unemployment, crisis, state intervention

Многообхватността, мащабите и последиците на настоящата криза са основна причина за това, че тя заема видно място в съвременните академични и научни търсения. Върху кризата се посвещават редица трудове, свързани с анализ на причините на кризата, характеристика на нейната хронология, опити за идентификация на първоначалните кризисни сигнали, както и разбира се – анализ на възможностите не само за преодоляване на кризата, но и за недопускане на друго подобно сътресение във финансовия и икономическия свят.

Всички тези изследвания се базират на познати или не толкова познати теории – като например теорията на Кондратиев, свързана с бизнес циклите, бюджетния монетаризъм на Брунер, теорията на Фридман и пр.¹

Така или иначе, общото за всичките търсения и прогнози показва следното:

Първо, не се сбъднаха очакванията, че кризата ще се локализира само в САЩ. Напротив, както стана ясно само след една година, кризата се разпространи в това число и на ново развиващите се пазари, какъвто е България.

Второ, не бе отчетено, че кризата се пренесе чрез експозициите на някои банки (предимно инвестиционни) към американски книжа, покрити с нискокачествени ипотечи и преоценката на рисковите премии за всички страни и инструменти.

Трето, уточниха се фактори и предпоставки за появата на кризата, като тези фактори могат в най-общ план да бъдат обобщени по следния начин:²

- Мерките, насочени към обезпечаване на американците със собствено жилище, които включваха частично или цялостно освобождаване от данъци на средствата, насочени към изплащане на ипотечи и кредити, както и предоставяне на заеми, по които кредитополучателите имат възможност да изплащат само лихвата, без да погасяват главницата в рамките на период около 10 години.
- Неспазване на изискванията за предоставяне на ипотечни заеми на хора с нисък доход, с лоша или отсъстваща кредитна история, което впоследствие води до ръст на лошите кредити.
- Нисък лихвен процент на ФЕД, който води до рязко увеличение на търсенето на имоти.
- Спекулата - ниските лихвени проценти, възможността за свободен достъп до кредитиране, предоставяните облекчения от страна на държавата, водят до ръст в търсенето на имоти. Цените им рязко се покачват, което на практика позволява на получилите вече заем да кандидатстват за нов, залагайки същото жилище. Същевременно очакванията за продължаващ ръст на цените на имотите, стимулират хората да купуват жилища, да ги ремонтират и след това бързо да ги препродават на по-високи цени.
- Наличието на финансови инструменти, свързани с ипотеките и ипотечните облигации и липса на контрол в секюритизация.

---

¹ Горанова, П. Икономическия цикъл в съвременните условия, Сборник доклади от юбилейна международна научна конференция, Световната криза и икономическото развитие, Том първи, Издателство „Наука и икономика“ Икономически университет – Варна, Вн., 2010, с 465- 473

² Динкова, П. Отражение на глобалната финансова криза върху българската икономика, Сборник доклади от юбилейна международна научна конференция, Световната криза и икономическото развитие, Том първи, Издателство „Наука и икономика“ Икономически университет – Варна, Вн., 2010, с 677-691

- Надценяване на кредитния рейтинг на ипотечните облигации и свързаните с тях инструменти, както и занижаване на контрола от страна на отделите по риска в големите американски и европейски кредитни институции.

Други автори приемат мнението, че причина за кризата е „догматичната сляпа вяра” в саморегулиращата способност на пазарите.³ Така, Ив. Ангелов обобщава системата от причини за кризата, както следва:

- бизнес циклите;
- сляпата вяра в пазарната саморегулация;
- отстраняването на държавата от участие в управлението на икономиката;
- раздутите до степен на самообслужване финансови пазари;
- фундаментални глобални диспропорции, особено между натрупване и потребление в различни части на света;
- нелогични резки глобални колебания в цените на важни борсови стоки, особено на горивата и храните;
- управленското финансово-икономическо поведение на правителствата на САЩ и на американските корпорации.⁴

Ив. Ангелов посочва още, че липсата на контрол води до това, че „Финансовите пазари се превърнаха в затворена самообслужваща се общност”.⁵ Мнението на Ив. Ангелов следва и мнението на известния икономист Стийглиц, според който "Финансовите пазари не управляваха риска, те го създадоха. Те не дадоха възможност на американските семейства да управляват риска при колебливите лихвени проценти и сега милиони губят жилищата си. Нещо повече, те насочиха в погрешни направления милиарди долари".⁶

Дълбочината на кризата най-добре е изразена при Стийглиц, според който „Няма съмнение, ние сме в най-голямата криза след Голямата депресия. В някои отношения тя е по-лоша от Голямата депресия, защото при последната нямаше такива сложни инструменти, като например дериватите, които Уорън Бъфет нарече „финансови оръжия за масово разрушаване”, нито пък мащабите на днешните световни финанси”.⁷ Емблематично е изказването на Джоузеф Стийглиц, според който: „Капитализмът може да е най-добрата икономическа система, измислена от човека, но никой не е казал, че капитализмът може да създаде стабилност. През последните 30 години пазарните икономики преживяха повече от 100 кризи. Поради това аз и много други икономисти смятаме, че правителствената регулация и надзор са важни елементи на функциониращата пазарна икономика. Без такава регулация ще продължаваме да имаме чести и сурови икономически кризи в различни части на света. Пазарът сам не е достатъчен. Правителството трябва да играе своята роля.”⁸

Както е видно, ясно се очертават търсения и насочености, свързани с липсата на достатъчно контрол и регулация като фактори за криза. Това от своя страна поставя на преден план въпроса за актуалността на теорията на Кейнс и отричането на

---

³ Ангелов, Ив. Световната икономическа криза и България, В: Годишник на УНСС, УНСС, С., 2009, с 3-68

⁴ Пак там

⁵ Пак там

⁶ Stiglitz, J. Growing Economic Inequality Lies at Root of Global Crisis. Reuters, 17 March 2009

⁷ Пак там

⁸ Stiglitz, J. How to Get Out of the Financial Crisis, Time, 17 October 2008

неокласиците като начин за излизане от кризата и недопускане на друг подобен всеобхватен крах на икономическата и финансовата глобална система.

Кое е това, което връща съвременните икономисти към Кейнс? Най-специфичното и релевантно към настоящия кризисен момент е желанието на Кейнс нещата да се случват в момента- така той опонира на икономисти като Пигу, Хикс и Найт се стремят да докажат, че пазарната система е съвършена, че несгодите от периодично повтарящите се депресии са нормално явление и ще отминат от само себе си, че "имаме склонност да преувеличаваме бедите и да създаваме лавина от грешки (Пигу)" и в "дълъг период" системата ще се уравни, нова по-страшна от предишните депресии се стоварва съвсем изненадващо за учени и практики върху пазарната икономика.⁹

Кейнс опонира: "В дълъг период всички ние ще сме доволни мъртъвци". Трябва да се намери лекарство за днес! И без друго познаваме е само икономическото минало. Икономическото бъдеще не може да се прогнозира от теорията."¹⁰

Кейнс не отхвърля изцяло пазарната икономика. Той се опитва да докаже, че постановките на класическата икономическа теория са приложими само към общия, а не към частния случай. Въпреки това, той се обявява изцяло срещу теорията на неокласиците и митичния Закон на Сей.

Така, основният въпрос, който поставя Кейнс е Може ли икономиката да се саморегулира? Да бъде ли оставен да си действа принципа "Laisser passer, laisser faire"? Съвършена ли е съвършената конкуренция или тя е станала несъвършена, монополистична? Как и до колко се е променила пазарната икономика? Има ли нужда от намесата на някой институционален фактор, който да извършва корекция на функционирането ѝ? Как, къде и до колко? Какви са пазарните дефекти, провалите на пазара?¹¹

По времето, когато Кейнс издава трудовете си, тези въпроси са също толкова актуални, колкото и в момента. В края на 20 –те и началото на 30 –те години на миналия век, американският президент Хувър твърди, че не трябва държавата да се намесва в естествения, могъщ и създаващ благосъстояние механизъм на пазара, че множащите се безработни, продаващи ябълки по улиците "само това могат да правят". Пазарът обаче не иска да се само коригира и депресията се задълбочава и от 3% безработните достигат за 4 години в САЩ 25% от работната сила.¹²

Тогава Кейнс заявява: "Депресията може да бъде безкрайна."

Първоначално теорията му е negliжирана от управляващите неакадемични кръгове и от академичните среди по няколко причини:¹³

- на първо място, тя е връщане към Адам Смит в опита да се намери оптимума на степента на публичната икономическа политика;

-на второ място, тя е обръщение към Рикардо - относно прилагането на строгия анализ в стила на дедукцията;

-към Карл Маркс с неговата усърдност да създаде последователи и със загрижеността посланието му да бъде чуто по целия свят.

---

⁹ Бекярова, К. Б. Велев, И. Пипев, История на икономическите теории. С., 1996, с 218

Кьосева, Н. Икономически теории. Еволюция на икономическия анализ в Западната цивилизация. С., 2009, с 243 -244

¹¹ Пак там

¹² Пак там

¹³ Пак там

Въпреки това, невъзможността на държавата да се справи с проблемите, които поражда Голямата Депресия са реално основание Кейнсианската теория да се наложи като доминираща в икономическата мисъл и практика на държавите с пазарна икономика.

Забележително, това което предизвиква прагматично мислещи хора като Рузвелт да се обърнат към идеите на Кейнс е, че тази депресивна ситуация настъпва, задълбочава се и продължава дълги години, въпреки отбелязания до тук напредък на икономическата наука.

През 30 –те години на 20 век, растежът не може да бъде възстановен с никакви конвенционални, известни до момента, средства. Както е видно, през последните 3 години, растежът на световната икономика е по-скоро колебаещ се, отколкото реален, въпреки прогнозите на големите политици. Така, постулатите на Кейнс - на практика и на теория отхвърлят "закона на Сей" за автоматичното саморегулиране на пазарната икономика.

В настоящия доклад няма възможност да се анализира цялостната теория на Кейнс – най- вече предвид малкия му обем. Актуално обаче звучат идеите на Кейнс, свързани със заетостта. Освен, че кризата доведе до рецесия, тя доведе и до висока безработица. По данни на Евростат, безработицата в Европейския съюз през януари 2010 за втори пореден месец е 9.5 процента. Без работа в ЕС са близо 23 млн. души, от които 15.7 млн. са от еврозоната. Най-ниската е стойността на показателя в Холандия и Австрия, а най-висока - в Латвия и Испания.¹⁴

Проблемът е особено критичен за България- като страна, която се отличава с традиционно ниски доходи и висока задлъжнялост на населението. В България безработицата е нараснала от 5.6% до 8.1% за периода от януари 2009 г. до януари 2010 г. съгласно методологията за нейното изчисление на Евростат, която елиминира различията между данните за отделните страни. Според Агенцията по заетостта, през януари 2010 г, безработицата в страната възлиза на 9.9%. Броят на безработните на годишна база се е увеличил с 3.8 млн. През първия месец на 2010 в ЕС 136 хил. души са загубили работа, а в еврозоната – 38 хил. души. Германия и Италия запазват стойности на безработица под средните за ЕС, като само Франция от трите най-водещи икономики на еврозоната отчита стойности над средните за Евросъюза.

Така, ако изобщо се отчита някакъв вид излизане от кризата, то е под знака на феноменално ниска заетост.

Възможно ли е прилагането на теорията на Кейнс за излизане от кризата без негативните ефекти, свързани с ниската заетост?

Въвеждането на принципа на агрегираното ефективно търсене от Кейнс е крайъгълен камък в историята на икономическия анализ, тъй като представлява кулминация на многобройни минали усилия да се развие алтернатива на количествения метод, метод, във връзка с агрегираното търсене.

Разликата между количествения метод и кейнсианския метод е, че последният представя агрегираното търсене като сума от потреблението и инвестиционните разходи, а не като паричен сток във връзка с неговата величина на обращение във времето.

Кейнс отхвърля неокласическия възглед, че приходите от продажбите задължително ще покрият разходите по производството, защото паричната стойност на

този продукт (производство) е свързана със създаването на еквивалентен паричен доход.¹⁵

Според Кейнс, свободната пазарна икономика е заплашена непрекъснато от безработица и постоянен недостиг на производствени мощности. Той насочва вниманието си към пълното използване на човешкия фактор на производството и потреблението, изразен в заетостта.¹⁶ Каква е разликата между Кейнс и теорията на неокласиците? За неокласиците безработица всъщност няма. Постулатите, които са база на анализа на неокласиците са:

- че пределният продукт на труда намалява, ако заетостта се увеличава;
- че реалната работна заплата има тенденцията да се изравнява с пределния продукт и води до психически мотивирана безполезност от заетост на предела (границата);
- че паричната заплата, резултат на договора между работници и работодатели, също е определяна от размера на реалната работна заплата.

Неокласиците правят заключението на базата на тези въпроси, че ако въобще съществува безработица, то тя се дължи на нежеланието на работниците да приемат заплати, които са равни на техния пределен продукт от труда. От тук следва заключението, че нарастване на заетостта може да доведе само до намаляване на паричната заплата, докато тя се изравни с маржиналния продукт от труда.

Кейнс обаче отхвърля това заключение. Той се насочва към анализа на паричната (номиналната) и реалната работна заплата. Според него, размерът на реалната работна заплата не е самостоятелно детерминиран от размера на паричната работна заплата. Размерът на реалната работна заплата не може да бъде така просто намален от намаляването на паричната заплата.¹⁷ Работниците не могат да намаляват своите реални работни заплати чрез просто съгласяване с намаляване на паричните си заплати, за да се постигне равенство между търсенето и предлагането в икономиката. Ако безработицата е съпроводена със засилено търсене на парични фондове, защото лихвите са ниски, не би имало механизъм за възстановяване от неравновесието в икономиката, причинено от безработицата. Така заетостта става основен център на анализа във връзка с лихвата и парите и с оглед икономическия растеж – нещо, което е от съществено значение към момента.

Заплатата, при която се съгласяват да се наемат работниците се определя единствено от стойността на паричната работна заплата и не се определя от стойността на реалната работна заплата.

Кейнс приема неокласическия принцип, че търсенето на работна сила е функция на реалната работна заплата, която е отношение между паричната заплата и равнището на цените. Предлагането на работна сила е също функция на реалната работна заплата. Според Кейнс предлагането на работна сила е напълно еластично при нарастващи реални заплати до състоянието на пълна заетост.

Разликата между виждането на Кейнс за функционирането на пазара на труда и тази на неокласиците е във възприемането / отхвърлянето на способността на пазара да възстанови пълната заетост, след като в цялата икономика има намаляване на търсенето на работна сила.

Неокласиците считат, че намалението, което безработицата оказва върху паричната работна заплата предизвиква същото намаляване на реалната работна заплата, то тогава заетостта може да бъде възстановена. Следователно, според тях, реалната

---

¹⁵ Кьосева, Н. Икономически теории. Еволюция на икономическия анализ в Западната цивилизация. С., 2009, с 245-246

¹⁶ Пак там

¹⁷ Пак там

работна заплата може да бъде намалявана просто като се позволи пазара сам да се стабилизира на по-ниско равнище на парична работна заплата. Кейнс не е съгласен с този анализ в два пункта:

-работниците се съпротивляват на намаляването на паричните им възнаграждения;

-ако те се съгласят да приемат намаление на паричните си надници, то това намаление не е механизъм за постигане на намаляване на реалната работна заплата.

Кейнс обобщава реалния опит, който според него сочи, че работниците отказват намаляване на паричната работна заплата дори пред лицето на безработица.¹⁸ Паричните илюзии се появяват всеки път, когато хората реагират на парично увеличение, като това на паричните надници, а не на реалното им изражение или реална покупателна сила.

В пазарната икономика намаляването на работната заплата поражда намаляване на цените. В този случай ефектът от намаляването на паричните надници е отрицателен върху икономическата стабилност. Затова Кейнс се обявява срещу намаление на надниците.

И така, възможно ли е прилагане на теорията на Кейнс в съвременни кризисни условия? Отговорът далеч не е еднозначен, но трябва да се има предвид и следното:

Трудовете на Джон Мейнард Кейнс бяха продукт на кризата от 1929 година и ценен инструмент за икономическо възраждане през следвоенните години. Характерно за този период е най – вече липса на глобализационни връзки между отделните икономически субекти. Американските банки не бяха обвързани с банките в Европа, а борсовата търговия бе локална или в най- добрия случай – подпомагана от телеграфа. Инвестициите бяха както в реални активи, така и в ценни книжа, но отсъстваха съвременните финансови инструменти.

Трябва да се подчертае и друго - по отношение на Голямата депресия Кейнс се оказва лош пророк — две седмици преди началото ѝ той прави изказване, че световната икономика е поела по пътя на стабилизирането и устойчивия ръст и че няма да има рецесия. От друга страна, Фридрих Хайек и Лудвиг фон Мизес — привърженици на либералната демокрация и на свободния пазар — предсказват кризата един месец преди началото ѝ. Не разбирайки същината на икономическите цикли, Кейнс загубва всичките си спестявания по време на депресията.

Кейнсианските мерки са краткосрочни – типичен пример за това е изказването на Кейнс, цитирано в началото на настоящия доклад - по отношение на това, че в „дългосрочен период, всички ще сме мъртви”. В този смисъл, мерките на Кейнс вършат прекрасна работа за преодоляване на екстремни събития - като настоящата криза. В дългосрочен период обаче подобна политика е откровено грешна, защото дава много заблуждаващи сигнали и изкривява икономическата информация. И може би заради това и повечето развити държави прилагат откровено кейнсиански мерки само при кризи, след което отново прегръщат идеите на монетаристите или неокласиците.

Тогава? Изходът е в умерено регулиране на макроикономиката от страна на държавата. Или – прилагане на мерките на Кейнс, но силно пречупени през призмата на настоящата ситуация. Самият Кейнс счита, че прилагането на дадена теория в практиката, без отчитане на конюнктурата може да бъде гибелна и опасна, както и да има непредвидими последици.

Необходимо е да се има предвид следното:

---

¹⁸ Чобанов, П. Макроикономика, Б., 2004, с 129-141

- глобализационните връзки в съвременния свят –най- вече икономическите и финансовите групировки, чийто контрол е много труден, предвид възможностите за пренос на капитали;
- наличието на изключително силно икономическо влияние – чрез закони - а често и извън закони мерки върху политическите идеи и тяхното прилагане на практика. Достатъчно е да се спомене, че приходите на големите транснационали са сравними с брутния вътрешен продукт на развиващи се държави, за да се установи колко трудно може да се наложи контрол върху тяхната дейност от страна на отделните правителства;
- наличието на информационна обезпеченост на съвременната работна ръка, която има възможност реално да мигрира и да получи по-добра заплата на друго място, независимо от действията на правителството към момента;
- всички други особености на съвременната икономика –необходимостта от повече знание, екологичните проблеми, ресурсо зависимостта и други.

Начин за ефективно излизане от кризата и недопускане на нова такава в средносрочен план е прилагане на определен контрол и намеса на държавата –така, както съветва Кейнс, но при отчитане на особеностите на мрежовата икономика и на връзките в съвременния свят – не само в икономически, но и в политически и социален аспект. В противен случай, съществува риск от сляпо прилагане на теория, неадекватна на практиката и ситуацията към момента, което би задълбочило проблемите и би довело до нов крах на икономическата и финансова система.

Литература:

1. Ангелов, Ив. Световната икономическа криза и България, В: Годишник на УНСС, УНСС, С., 2009, с 3-68
2. Ангелов, Ив. Световната икономическа криза и България, С., 2010
3. Бекярова, К. Б. Велев, И. Пипев, История на икономическите теории. С., 1996
4. Горанова, П. Икономическия цикъл в съвременните условия, Сборник доклади от юбилейна международна научна конференция, Световната криза и икономическото развитие, Том първи, Издателство „Наука и икономика“ Икономически университет – Варна, Вн., 2010, с 465- 473
5. Динкова, П. Отражение на глобалната финансова криза върху българската икономика, Сборник доклади от юбилейна международна научна конференция, Световната криза и икономическото развитие, Том първи, Издателство „Наука и икономика“ Икономически университет – Варна, Вн., 2010, с 677-691
6. Кьосева, Н. Икономически теории. Еволюция на икономическия анализ в Западната цивилизация. С., 2009
7. Тонкова, Ст. П. Горанова, Модели за макроикономически анализ, В. Търново, 2005
8. Чобанов, П. Макроикономика, Б., 2004
9. EUROSTAT:
<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&language=en&pcode=teilm020&tableSelection=1&plugin=1>
10. Stiglitz, J. How to Get Out of the Financial Crisis, Time, 17 October 2008
11. Stiglitz, J. Growing Economic Inequality Lies at Root of Global Crisis. Reuters, 17 March 2009